

Diak
Puheenvuoro

38

MARJA KATISKO & MAIJA KALM-AKUBARDIA

Vallan ulottuvuudet sosiaalialan työssä paperittomien parissa

Diak

Marja Katisko & Maija Kalm-Akubardia

VALLAN ULOTTUVUUDET SOSIAALIALAN TYÖSSÄ PAPERITTOMIEN PARISSA

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2021

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0
Kansainvälinen -lisenssillä.

DIAK **PUHEENVUORO** 38

Julkaisija: Diakonia-ammattikorkeakoulu
Kannen kuva: Maija Kalm-Akubardia
Taitto: PunaMusta Oy

ISBN 978-952-493-382-7 (verkkojulkaisu)
ISSN 2343-2217 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-382-7>

PunaMusta Oy
Tampere 2021

TIIVISTELMÄ

**Katisko Marja &
Kalm-Akubardia Maija**

**VALLAN ULOTTUVUUDET SOSIAALIALAN
TYÖSSÄ PAPERITTOMIEN PARISSA**

Helsinki:

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2021

35 s.

Diak Puheenvuoro 38

Tutkimuksen teoreettisen ja käsitteellisen perustan muodostaa Lukesin (1974, 2005) teoria vallan kolmidimensionaalisuudesta. Tutkimusaineistona on sosiaalialan moniammatillisissa työryhmissä tekemämme ryhmähaastattelut, yksilöhaastattelu sekä kirjallisella kyselyllä kerätty aineisto. Tutkimuskysymyksemme on: Minkälaista valtaa esiintyy sosiaalialalla tehtävässä työssä Lukesin kolmidimensionaalisen valtateorian kautta tarkasteltuna?

Analysoimme tutkimusaineiston sisällönanalyysin menetelmällä, jonka avulla muodostimme kaksi teemaa: viranomaisen kanssa yhtenä rintamana sekä viranomaistyön murtumia. Viranomaisten kanssa yhtenä rintamana -kategoriassa painottuvat luottamus muiden viranomaisten päätöksiin sekä muiden viranomaisten puolustaminen suhteessa paperittomien asiakkaiden oikeuteen saada palveluita. Viranomaistyön murtumat -kategoriaan sen sijaan sisältyi sosiaalialan työmenetelmien kehittymisen ja sosiaalialalla työskentelevien ammattilaisten tietoisuuden kasvamisen kannalta oleellista tietoa.

Keskeisin tutkimustuloksemme liittyy Lukesilaisen valtateorian mukaisesti vallan piilossa olevien rakenteiden tiedostamiseen ja sitä kautta kritiikin ja valasta vapautumiseen. Vallan ulottuvuuksien eri tasot näyttäytyvät ristiriitaisina toiveina noudattaa päätöksiä, vaikka päätökset sekä ohjeistukset tuntuisivatkin riittämättömiltä ja aiheuttaisivat hankaluuksia toimia ammattietikan mukaisesti. Analyysin perusteella rakenteellisen vallan eri tasojen sekä ammatillisen toimijuuden reflektointi ovat keskeisessä asemassa sosiaalityön toimijuuden vahvistamiseksi ja kehittämiseksi kohti globaalia, eettisesti kestävää sosiaalialan työtä.

Avainsanat: paperittomat, pakolaiset, sosiaaliala, työntekijät, valta, päätökset, Lukesin valtateoria

ABSTRACT

**Katisko Marja &
Kalm-Akubardia Maija**

**SOCIAL WORK WITH THE UNDOCUMENTED:
DIMENSIONS OF POWER**

Helsinki:

Diaconia University of Applied Sciences, 2021

35 p.

Diak Puheenvuoro 38

[Diak Speaks 38]

Lukes's (1974, 2005) theory of the three-dimensional power forms the theoretical and conceptual framework of our study. Research data used in this study include focus group interviews conducted in multi-occupational workshops, an individual interview and survey-based data. Our research question is: Within the framework of Lukes's three-dimensional theory of power, what types of power are present in social work?

We were using a content analysis method, which has enabled us to establish two themes: Forming a common front with the officials and fractures on the common front of the authorities: In the "Forming a common front with the officials" category, the officials express a sense of trust regarding decisions made by other officials. Officials also put more emphasis on defending other officials, rather than the undocumented clients' right to receive services. On the other hand, "Fractures on the common front of the authorities" category includes relevant information on the development of social work methods and raising the social workers' awareness.

In accordance with Lukes's theory of power, our main findings are tied to acknowledging the hidden structures of power, which will in turn lead to liberation from criticism and power. The different dimensions of power manifest as the ambivalent desire to comply with decisions, even if the decisions and instructions themselves may seem insufficient and contravene with the professional ethics. From our analysis, it is clear that reflecting on the different levels of structural power and professional agency is essential in reinforcing the agency of social work and developing global, ethically sustainable social work practices.

Keywords: undocumented, refugees, social work, workers, power, decisions, Lukes's theory of power

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	4
ABSTRACT	5
SISÄLLYS	6
JOHDANTO	7
KYSEENALAISTAMATTOMUUS JA VALTA ILMAN KONFLIKTIA	17
PÄÄTÖKSEN TEKEMÄTTÄ JÄTTÄMINEN JA PALVELUIDEN ULKOPUOLELLE JÄTTÄMINEN	20
ORGANISAATIOSSA SYNTYVÄ HEGEMONIA JA NÄKYMÄTÖN KOLMANNEN ULOTTUVUUDEN VALTA	23
POHDINTAA	26
LÄHTEET	29

JOHDANTO

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme julkisiin sosiaalipalveluihin kuuluvaa sosiaalialan työtä paperittomien asiakkaiden parissa. Julkisiin sosiaalipalveluihin kuuluvat esim. sosiaalityö ja sosiaaliohjaus, asumis- ja asunnottomuuspalvelut, lastensuojeluun liittyvät palvelut sekä toimeentulotukeen myöntämiseen liittyvät sosiaalitoimen palvelut. Tutkimusta varten on kerätty kokemustietoa 21:ltä julkisten sosiaalipalveluiden parissa työskentelevältä työntekijältä.

Tarkastelemme sosiaalialan työtä Steven Lukesin (1974) kolmidimensionaalista vallan teoriaa hyödyntäen. Lukesilaiseen valtateoriaan kuuluu, ettei vallan kolmea eri ulottuvuutta pyritä esimerkiksi hierarkkisesti tai prosessinomaisesti yhdistämään, vaan kyse on valtakerrostumien kuvaamisesta kolmiulotteisesti. Kyse on usein näkymättömästä ja tiedostamattomasta vallasta.

Lukesin (2005, s. 27) mukaan kaikkein merkityksellisintä on valta, joka saa vallankäytön kohteen toimimaan toivotulla tavalla vaikuttamalla hänen mielikuviinsa, muokkaamalla hänen käsityksiään sekä intressejään. Lukesin (1974) mukaan valta saattaa olla näennäisesti vapaaehtoista silloin, kun valtaa pitävät rakenteet vaikuttavat vallan kohteen preferensseihin niin, että tämä ajattelee toimivansa niiden mukaisesti, vaikka toimiikin objektiivisten intressien vastaisesti.

Julkisissa sosiaalipalveluissa tehtävää työtä globalisaation oloissa voi luonnehtia Giddensia (1991) myötäillen ajan ja tilan irtaantumisenä, joka tarkoittaa etäisten sosiaalisten tapahtumien ja suhteiden kietoutumista yhteen paikallisen kontekstin kanssa. Paikallisen ja globaalin dialektiikan arkielämää muuttava vaikutus näkyy ennen kaikkea siinä, miten abstraktit järjestelmät tuottavat taitojen menettämisen ja niiden uudelleen omaksumisen muotoja. Sosiaalialan työssä tämä tarkoittaa, etteivät paikallisesti hankitut tiedot ja taidot enää välttämättä ole yksistään riittäviä tilanteissa, joissa ihmisten arkielämä on organisoitunut laajemmille aika-tila-akseleille abstraktien systeemien laajentumisen myötä. Ulrich Beck (2005) on kirjoittanut metodologisesta nationalismista. Satu Ranta-Tyrkkö (2017) käyttää Beckin luomaa käsitteistöä kuvaamaan sosiaalityössä kohdattavia tilanteita, joissa toimintojen ja käytäntöjen kyseenalaistamattomuus kiinnittyy kansallisvaltion kontekstiin. Ranta-Tyrkkö toteaa, että samalla kun metodologiselle nationalismille on helppo löytää perusteluita sosiaalialan kansallisesta rahoituspohjasta, se kannattelee myös sosiaalipalveluiden itsensä määrittelemän arvopohjan kannalta

ongelmallisia tulkintoja ja käytäntöjä.

Sosiaalialan periaatteisiin kuuluu, että epäselvissä ja tulkinnanvaraisissa tilanteissa tulisi ensi sijassa valita asiakkaan kannalta myönteinen vaihtoehto. Sosiaalialan työmenetelmiä tai sosiaalialalla tehtäviä paperittomien asiakkaiden elämään vaikuttavia päätöksiä tai päätöksettä jättämisistä ei ole vielä tähän mennessä Suomessa tutkittu. Aihe on tärkeä, koska sosiaalialan työntekijät joutuvat tekemään päätöksensä paperittomille asiakkaille myönnettyistä palveluista tai taloudellisesta tuesta esimerkiksi kunnan ristiriitaisten ohjeistuksien mukaan, ja myös vastoin ihmisoikeuksia ja perustuslakia.

Tutkimuksessamme tarkastelemme sosiaalialan työn valta-asetelmia suhteessa paperittomiin asiakkaisiin. Keskitymme sosiaalialan työntekijöiden työmenetelmiin sekä niiden valitsemisprosesseihin vaikuttaviin valtakysymyksiin. Tutkimuskysymyksemme on:

Minkälaista valtaa esiintyy sosiaalialalla tehtävässä työssä Lukesin kolmidimensionaalisen valtateorian kautta tarkasteltuna?

Lähtökohtanamme on, että makrotasoiset ilmiöt, kuten globaalit valtasuhteet ja eriarvoisuus, voidaan paikantaa arkisesta, rutiininomaisesta ja usein huomaamatta jäävästä puheesta ja vuorovaikutuksesta. Olennaista on, että rakenteita ja isoja kysymyksiä lähestytään paikallisena toimintana. (Jokinen ym., 2012, s. 37). Sosiaalialalla tehtävä työ muodostaa konkreettisen esimerkin yhteiskunnan valtarakenteista ja niissä piilossa olevista tiedostamattomistakin vallankäytön muodoista. Sosiaalialalle kertyy tietoa eri ihmisryhmin kohdistuvien poliittisten linjauksien seurauksista niin yhteiskunta- kuin yksilötasollakin. Tieto ja sen käyttöoikeudet liittyvät tutkimuksessamme valtaan määritellä ja luonnehtia ihmisiä sekä tapahtumia. Vaikka korostammekin tutkimuksessa tiedon kerääntymistä ja tiedolla vaikuttamista sosiaalialalla tehtävässä työssä, on työn tavoite viime kädessä kuitenkin se, että asiakkaat saavat tarvitsemansa ja heille kuuluvan palvelun. Tiedon kerääntyminen ja asiakkaiden palvelu ovat yhteydessä toisiinsa.

Paperittomuus-käsitteen monimuotoisuus

Paperittomuus ei ole kansallinen ilmiö, joten käsitteen ja ilmiön kansainvälisen ulottuvuuden huomioiminen on tärkeää. Paperittomuus myös määritellään eri tavoin eri maissa. Kaikki Euroopan unionin jäsenvaltiot ovat kuitenkin hyväksyneet, vahvistaneet ja saattaneet voimaan kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen, jonka mukaan maan, jossa henkilö oleskelee, on taattava hänelle perusihmisoikeudet, mukaan lukien oikeus terveyteen, yksityisyyteen sekä elämään (Jauhiainen ym, 2017; Smith & LeVoy, 2017). Euroopan unionin maiden käytännöt ja lain-

säädäntö eivät kuitenkaan täysimääräisesti kykene noudattamaan ihmisoikeuksia paperittomien suhteen (Jauhiainen ym., 2017; DeVito ym., 2016).

Suomessa Maahanmuuttoviraston, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä Pakolaisneuvonta ry:n määritelmät ovat varsin yhteneväisiä; paperiton on Suomessa ilman oleskelulupaa oleskeleva, muualta kuin EU- tai ETA-valtiosta tai Sveitsistä kotoisin oleva henkilö, jolla ei ole vakuutusturvaa sairauden tai sairaanhoidon varalle; Suomeen muualta kuin EU- tai ETA-valtiosta tai Sveitsistä tullut henkilö, jonka oleskeluluvan tai viisumin edellytyksenä on ollut yksityinen sairausvakuutus, mutta jonka vakuutusturva on päättynyt tai se ei ole kattava; tai Euroopan unionin jäsenvaltion kansalainen, jonka tilapäinen oleskelu Suomessa on laillista, mutta jolla ei ole vakuutusturvaa sairauden tai sairaanhoidon varalle (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2017).

Paperiton on henkilö, joka asuu ja elää jossakin valtiossa ilman täyttä laillista oleskeluoikeutta ja jonka oleskelua kyseisessä valtiossa tämän valtion viranomaiset eivät virallisesti hyväksy (Jauhiainen ym., 2018). Suomessa paperittomaksi voi päätyä monin tavoin, kuten esimerkiksi saamalla kielteisen kansainvälistä suojelua (turvapaikkaa tai toissijaista suojelua) tai oleskelulupaa koskevan päätöksen, tai esimerkiksi voimassa olevan viisumin tai oleskeluluvan umpeuduttua tai viisumiin liittyvän pakollisen sairausvakuutuksen päättyttyä tai muututtua riittämättömäksi.

Paperittomat ovat siis vailla oikeudellista asemaa, eikä heille näin ollen löydy hallinnollista tai lainsäädännöllistä kategoriaa, jonne heidät saataisiin esimerkiksi turvapaikanhakijan tavoin luokiteltua. Paperittoman käsite ei ole juridinen termi, joka olisi esimerkiksi vakiintunut ulkomaalaislakiin. Paperiton henkilö elää harmaalla alueella, käytännössä valtion oikeussuojan ulottumattomissa. Suomalaisen terveyden- ja sosiaalihuollon näkökulmasta paperittomuus tarkoittaa, ettei paperittomalla ole oikeutta julkisiin sosiaali- ja terveystalouteihin. Suomen perustuslain (L 731/1999) 19 §:n mukaan kuitenkin ”*jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon*”. Laki velvoittaa näin ollen kuntia järjestämään, yleensä valtion tukemana, paperittomille vähintäänkin kiireelliset sosiaali- ja terveystaloutet sekä auttamaan toimeentulon ja asunnon löytämisessä.

Lukesin kolmidimensionaalinen vallan käsite

Analyysimme on teoriasidonnainen, mikä tarkoittaa empiirisen aineiston tarkastelemista Steven Lukesin (1974; 2004) vallan kolmidimensionaalisen teorian viitekehystä käsin. Emme tämän tutkimuksen puitteissa käy perusteellista keskustelua Lukesin teoriaa käsittelevästä kansainvälisestä tai kotimaisesta tutkimuksesta tai teoriaan kohdistetusta kritiikistä. Lukes on itse todennut uudemmassa vuoden 2005 painoksessaan (Lukes, 2005) alkuperäisen teoksensa vuodelta 1974 (Lukes 1974) olleen suppea, mutta puolustaa kuitenkin käsitystä vallan sekä vallan kohteen perimmäisten intressien keskeisestä roolista. Intresseihin vaikuttaminen on Lukesin mukaan kaikkein vaikeimmin havaittu ja juuri siitä syystä tehokkain vallankäytön muoto (2005, s. 11–13). Steven Lukesin valtateoria on alun perin noussut tarpeesta käsitellä valtaa, erityisesti Yhdysvaltojen politiikkaan liittyvää vallankäyttöä, teoreettisella tasolla, tutkimuksen ollessa kuitenkin empiiristä. (2005, s. 1.) Vuosien saatossa Lukesin valtateoriaa on hyödynnetty kuitenkin useamman eri tieteenalan tarpeisiin, näistä esimerkkinä sukupuolentutkimus ja politiikan tutkimus (mm. Lombardo & Meier, 2009), vähemmistöjen asemaan liittyvä tutkimus (Toivanen 2015), sosiaali- sekä terveystieteiden tutkimus (mm. Mulinari, 2019) ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus (mm. Hänninen, 1997).

Lukesilaisessa vallan kolmen ulottuvuuden mallissa ei pyritä yhdistämään vallan eri ulottuvuuksia, vaan pikemmin luomaan valtakerrostumien kuvaamiseksi kolmiulotteinen tai kolmidimensionaalinen malli. Kolmannen ulottuvuuden hahmottamiseksi on tarpeellista esitellä myös Steven Lukesin teorian (1974, 2005) kaksi ensimmäistä ulottuvuutta. Yksiulotteinen valta on pääasiassa näkyvää päätöksentekoa, joka ilmenee empiirisesti havaittavissa olevina konflikteina (esimerkiksi ohjeet ja säännökset toimeentulotuen myöntämisestä tai sen epäämisestä). Vallan yksiulotteisen tarkastelun kohteet liittyvät päätöksentekoon sekä havaittaviin konflikteihin ja subjektiivisiin intresseihin liittyviin ilmiöihin ja olosuhteisiin, jotka paljastuvat poliittisena osallistumisena ja sitoutumisena. Valta on siis yksiulotteisena nähtynä ruumiillistunut ja havaittavissa konkreettisina päätöksinä ja toimintana. (Lukes 1974, s. 25.)

Kaksiulotteisen vallan näkökulmasta valtaa käyttämällä valikoidaan kysymykset, jotka nousevat päätöksenteon kohteeksi (esimerkiksi onko paperiton asiakas ylipäättänsä oikeutettu julkisiin sosiaalitoimen palveluihin). Steven Lukesin mukaan (1974, s. 25) kyseisessä vallan ulottuvuudessa tarkastelun kohteena ovat päätösten tekeminen ja päätösten tekemättä jättäminen, varsinaiset potentiaaliset ongelmat sekä havaittavat ”julkisen pinnan alla” tapahtuvat konfliktit. Vallan

toinen ulottuvuus on valtaa valita päätettäväksi, tiedostettaviksi sekä keskustelun aiheeksi nousevat asiat sekä oma toimijuus tai toimimattomuus.

Steven Lukesin (1974, 2005) teoria vallan kolmannesta ulottuvuudesta eli kolmidimensionaalisuudesta korostaa valtaa käyttävän sekä vallan kohteen perimäisiä intressejä. Teorian mukaan valta on sidoksissa ihmisten intresseihin ja prosessi, jolla ihmiset tiedostavat omat intressinsä on keskeinen vallan kannalta. Vallankäytön kannalta on olennaista se, miten ihmisten (esim. sekä työntekijöiden että heidän asiakkaidensa) tietoisuus syntyy ja miten ihmiset ymmärtävät omat intressinsä. Jos he eivät ymmärrä todellisia intressejään esimerkiksi vallitsevan yhteiskunnallisen hegemonian vuoksi, he ovat alisteisia olemassa oleville valtarakenteille.

Kolmiulotteisen vallan näkökulmasta valta siis vaikuttaa muun muassa yksilön valintoihin ja preferensseihin. Kolmiulotteinen valta manipuloi vallan kohdetta toimimaan jopa omia intressejään vastaan yhteisen hegemonian nimeen. Kyseessä on organisaation jäsenten tahtoa muokkaava kolmiulotteinen valta, joka vaikuttaa myös julkisen sosiaalipalvelutoiminnan kulttuuriin ja eettiseen perustaan. Alisteisessa asemassa oleva yksilö voi kokea oman tai asiakkaan tilanteen luonnollisina, kyseenalaistamattomina faktoina. Tämä edesauttaa konfliktitonta vallanpitoa, jossa kritiikki ei kohdistu epätasa-arvoa luoviin rakenteisiin vaan vallan kohteisiin. Kyseessä on näkymätön valta, joka muun muassa Steven Lukesin radikaalin teorian mukaan on vallan kaikkein voimakkain muoto (Lukes 2005, s. 64). Oleellista kolmiulotteisessa vallassa on lisäksi vallan käyttö ilman näkyvää konfliktia valtaa käyttävien ja vallan alaisina olevien välillä. Tämä tarkoittaa käytännössä eräänlaista hiljaista manipulaatiota; vallan kohde uskoo omat intressinsä samoiksi kuin mitä vallanpitäjän intressit ovat (Lukes 2005, s. 8).

Mark Haugaardin (2012, s. 46) mukaan Lukesin kolmannessa vallan ulottuvuudessa on myös emansipaation mahdollisuus. Tähän liittyy toimijan oma reflektointi, toimijan kyky kyseenalaistaa järjestelmää niin kutsutulla tietoisuuden tasolla. Haugaard erottelee Giddensin rakenteistumisteoriaa (1984) hyödyntäen käytännön tietoisuuden (practical consciousness) ja diskurssiivisen tason (discursive consciousness). Ainoastaan viimeksi mainitulla tietoisuuden tasolla emansipaatio on mahdollista. Valtaa käsittelevässä tutkimuksessa ilmiötä tarkastellaan yleensä kahden eri näkökulman mukaan riippuen siitä, kuka valtaa käyttää sekä kenellä valta on ja kenelle se annetaan; valta hallinnan välineenä (power over) sekä valta valtaistamisena (power to) (Haugaard, 2012, s. 33) Haugaard (2012, s. 36–37) käsittelee vallan ulottuvuuksia, hallintaa ja voimaantumista ja erottelee kaksi eri toiminnan ulottuvuutta Giddensin (1979) teoriaan perustuen: rakenteellisen

(structural) sekä tavoitteellisen (goal-oriented). Sosiaalialan työhön sovellettuna edellä mainitut ulottuvuudet voi tulkita siten, että työntekijä on rakenteellinen toimija ja instrumentaalinen osa yhteiskuntaa jäljentäen ja toimien voimassa olevien valtarakenteiden puitteissa ja ehdoilla. Haugaardin (mt. s. 44–45) mukaan toimijat toimivat rakenteiden antamissa valtuuksissa usein myös vastoin omia tavoitteitaan koska he kokevat rakenteen ainoana luonnollisena vaihtoehtona tai pelkäävät mahdollista rankaisua luonnolliseksi koetusta toimintatavasta poiketessaan. Valta voi esiintyä yhtäaikaaisesti myös monessa eri ulottuvuudessa. Vallan kohde toimii tällöin esimerkiksi yleisten säännösten, epäselvien, päällekkäisten tai epätäydellisten käyttöönotettujen säännösten sekä epäselvien perimmäisten intressien ristitulessa.

Tutkimusaineisto

Tutkimukseen osallistui yhteensä 21 julkisella sektorilla työskentelevää johtavaa sosiaalityöntekijää, sosiaalityöntekijää ja sosiaaliohjaajaa. Pääosa tutkimusaineistosta kerättiin Uudenmaan läänin alueelta. Olemme keränneet tutkimusaineistoa kolmella eri laadullista tutkimusaineistoa tuottavalla menetelmällä:

1) avovastauksin suoritettu kysely (yksitoista työntekijää) 2) ryhmäkeskustelu (kahdeksan työntekijää) 3) yksilöhaastattelu (2 työntekijää).

Aineisto on kerätty vuoden 2017 aikana. Tutkimukseen osallistuneet työntekijät ovat taustoiltaan sekä yliopistollisen koulutuksen saaneita sosiaalityöntekijöitä että ammattikorkeakoulussa sosionomitutkinnon saaneita sosiaaliohjaajia. Tutkimusaineisto on siis luonteeltaan moniammatillinen, ja tavoitteenamme on ollut saada monenlaisia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön. Käytämme jatkossa tutkimuksessa käsitettä sosiaalialan työ ja sosiaalialan työntekijä tai työntekijät.

Perustelemme eri aineistojen yhdistämistä kuitenkin sillä, että näin olemme pystyneet vastaamaan asettamiimme tutkimuskysymyksiin mahdollisimman monipuolisella tavalla. Eri menetelmin ja eri tavoilla hankitut aineistot siis muodostavat tutkimuksessamme kokonaisuuden, ja olemme käsitelleet aineistoa samanarvoisina. Eri menetelmin kerätyn aineiston ja monialaisten työntekijöiden kuuntelemisen avulla, meidän on mahdollista tutkia, miten Steven Lukesin eri vallan ulottuvuudet ilmenevät sosiaalialan monialaisessa työssä ja kuinka eri tavoin tämä vaikuttaa työntekijöiden välityksellä asiakkaan mahdollisuuksiin saada heille kuuluvat palvelut.

Avovastauksin kerätyn aineiston keräämisen saatekirjeessä esittelimme tutkimuksessa käytettävän paperittomuuden määritelmän sekä kaksi kysymystä, joista toinen koski ammattieettisiä haasteita, joita paperittomien asiakkaiden mahdol-

linen lukumääräinen kasvaminen aiheuttaa, ja toinen työntekijän tarvetta ohjeistukseen ja tukeen paperittomia asiakkaita kohdatessa. Lisäksi vastaajille annettiin mahdollisuus pohtia kirjallisesti tunteita, ajatuksia, näkökulmia ja ratkaisuehdotuksia, joita kirjoittajat haluavat tuoda esiin. Pyyntö laadullista aineistoa tuottavaan kyselyyn vastaamiseen lähetettiin pääkaupunkiseudun aikuissosiaalityön ja lastensuojelun johtavien sosiaalityöntekijöiden kautta sosiaalityön ja sosiaali-ohjauksen parissa työskenteleville työntekijöille. Pyyntöä jaettiin lisäksi erilaisissa valtakunnallisesti järjestetyissä sosiaalityötä ja paperittomuutta käsittelevissä tilaisuuksissa.

Toisena aineistonkeruumenetelmänä käyttämämme ryhmäkeskustelu mahdollisti moniammatillisessa tiimissä syntyvien erilaisten näkemysten ja mielipiteiden esittämisen ja kuulemisen. Ryhmäkeskustelussa tutkijan rooli oli kuunteleminen ja keskustelun mahdollistajana toimiminen (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, s. 16).

Ryhmäkeskustelun ja yksilöhaastattelun virittäjiksi luimme kaksi fiktiivistä, mutta realistista esimerkkitapausta, jotka käsittelevät lyhyesti ilman oleskelulupaa jäävien ihmisten tilannetta Suomessa. Vaikka ilman oleskelulupaa jäävien ihmisten ja perheiden tilanne ja syyt paperittomaksi jäämiseen ovatkin monenlaisia, katsoimme perustelluksi käyttää sellaisia asiakaskuvauksia, jotka ovat sosiaalialan työn piirissä viime vuosien aikana kasvaneet. Esimerkkitapausten keskeisin funktio oli se, että niiden avulla pyrittiin houkuttelemaan esiin ja haastamaan automatisoituja sosiaalialalla käytettävän vallan muotoja, eettisiä ristiriitoja ja työmenetelmiä koskevia ajattelutapoja. Fiktiiviset asiakastapaukset rakennettiin sellaisiksi, joita kuunnellessaan työntekijä paitsi kuuntelee kertomusta, myös käsittelee omia käsityksiään kertomuksen henkilöistä, tapahtumista ja ilmiöistä. Haastattelujen kulkua jäsentämään laaditut kysymykset mahdollistivat aiheen monipuolisen käsittelyn sekä kohdistivat keskustelun tutkimuskysymysten kannalta oleellisiin asioihin, ilmiöihin ja eettisiin kysymyksiin.

Haastattelujen alussa luetut esimerkkitapaukset:

1. Kolmihenkinen lapsiperhe on saanut kielteisen turvapaikkapäätöksen. Perhettä ei kuitenkaan pystytä viranomaistoimin käännyttämään lähtömaahansa. Perhe ei myöskään ole hakeutunut vapaaehtoisen paluun järjestelmään, koska perheen vanhemmat pelkäävät kotimaahan paluun vaarantavan heidän henkensä. Vastaanottopalvelut ovat lakanneet ja perhe on joutunut muuttamaan ulos vastaanottokeskuksesta. Perheen alaikäinen lapsi on käynyt vastaanottoajan kuluessa koulua ja menestynyt siellä hyvin.

Vanhemmilla ei ole työnteko-oikeutta eikä opiskelupaikkaa. He pystyvät kommunikoimaan vain omalla kielellään. Perheen äiti on raskaana. Perheellä ei ole säästöjä eikä tuloja, puhelinliittymiä eikä matkakortteja. Perhe asuu kristillisen herännäis seurakunnan tarjoamassa tilapäismajoituksessa. Seurakunta toivoo perheen lapsen osallistuvan lastenkuoroon ja pyhäkouluun. Perhe ei tunnusta kristinuskoa.

2. Yksin elävä mies on saanut lainvoimaisen kielteisen turvapaikkapäätöksen, ja vastaanottopalvelut ovat lakkaamassa lähipäivien aikana. Mies pelkää tulevansa tapetuksi mikäli palaa kotimaahansa. Hänellä ei ole tuloja eikä työlupaa, ja hän osaa puhua yksittäisiä sanoja ja lauseita suomeksi. Mies tekee ruoka- ja majoituspalkalla rakennusalan töitä suomalaisen tuttavansa yrityksessä.

Kuunneltuaan lyhyet kertomukset esimerkkiperheestä ja henkilöstä, pyysimme ryhmäkeskusteluun ja yksilöhaastatteluun osallistuvia työntekijöitä keskustelemaan, mitä tunteita, ajatuksia ja mielipiteitä esimerkit heissä herättivät sekä sitä, millaisia näkökantoja he sosiaalialan työntekijöinä joutuvat pohtimaan myöntäessään tai evätessään palveluja esimerkkitapauksissa kuvatulle perheelle ja yksin elävälle henkilölle.

Lisäksi ryhmäkeskusteluun sekä yksilöhaastatteluun osallistuneita työntekijöitä pyydettiin keskustelemaan, pystyvätkö he tarjoamaan palveluja tai tukea esimerkeissä esitetyille perheelle ja henkilölle tuen tarpeeseen perustuen sekä sitä, pystyvätkö he tilanteessa toimimaan oman ammattieettisen perustan mukaisesti vai sitä vastaan.

Aineiston analyysitapa

Aineiston analyysitapamme on abduktiivinen. Tällä tarkoitamme sitä, että tulokset ja teoria on muodostettu aineiston ja Steven Lukesin (1974, 2005) kolmi-dimensionaalisen teorian perusteella. Vallan käsitteeseen yhdistämme pääasiassa metodologisesti rakenteiden tutkimuksen, jolloin yhteiskunnallisten (sekä globaalien) ja sosiaalisesti laajojen ja monimutkaisten kysymysten tutkiminen onkin ihmisten välisen vuorovaikutuksen, puheen, toiminnan ja yhteisöjen tutkimista (Juhila, 2004).

Litteroimme haastatteluaineiston ja merkitsimme jokaisen kommentin eteen puhujan ammattinimikkeen: johtava sosiaalityöntekijä *jstt*, sosiaalityöntekijä *stt* tai sosiaaliohjaaja *so* ja erotusnumeron. Kirjallisella kyselyllä kerätty aineisto muokattiin yhdenmukaiseen muotoon haastatteluaineiston kanssa siten, että jokaisen

kommentin eteen merkittiin kirjallista vastausta merkitsevä lyhenne KV ja erotusnumero. Kirjallisista vastauksista ei ilmene vastaajan koulutustaustaa. Olemme huomioineet aineiston analyysissa sen, että yksilövastauksissa puuttuu haastateluun osallistuneiden paine samanmielisyyteen. Aineistoa analysoidessamme emme kuitenkaan havainneet merkittävää eroa yksilöiltä ja ryhmässä kerätyn aineiston suhteen tässä mielessä. Muokattua ja yhdistettyä aineistoa kertyi näin yhteensä noin 9000 sanan verran.

Aineiston litteroinnin jälkeen aineiston analyysi toteutettiin sisällönanalyysin menetelmin ja havaintojen, pelkistämisen ja tulkinnan vaiheissa (Tuomi & Sarajarvi, 2009). Sovelsimme sisällönanalyysin näkökulmaa tarkastellessamme sosiaalialan työntekijöiden keskusteluissa esiin tulevia institutionaalisia määreitä, ominaisuuksia sekä toimintoja, joiden avulla sosiaalialan työntekijät puhuvat kohtaamisista ilman oleskelulupaa olevien ihmisten ja perheiden kanssa. Aineiston sisällönanalyysi lähtee olettamuksesta, että juuri arkisissa tavoissa selittää, perustella ja oikeuttaa tekemisiään ihmiset herättävät henkiin keskusteluteemoja ja kategorioita ja ylläpitävät sekä rakentavat osaltaan sosiaalista järjestystä (Alasuutari, 2011). Pelkistävän tutustumisvaiheen, koodausvaiheen ja kategorioinnin (koodiperheisiin sijoittaminen) kautta etenimme tulkintaa vaativaan teemojen muodostamiseen (Alasuutari, 2011).

Kiinnitimme erityistä huomiota aineiston alkuluennassa ja koodausvaiheessa seuraaviin teemoihin tutkimuskysymyksiimme nojautuen:

- kuinka maahanmuuttoviraston päätöksiä oleskeluluvista kuvattiin, kyseenalaistettiin, täsmennettiin, hyväksyttiin ja noudatettiin? Miten sosiaalialan työntekijät kuvasivat viranomaisten välistä lojaalisuutta toisiaan kohtaan suhteessa asiakkaisiin, miten asiakkaan tarpeet otettiin huomioon suhteessa viranomaistyöhön? Miten ja minkälaisiin syihin ja perusteluihin paperittomille asiakkaille joko myönnettiin palvelua ja tukea tai se evättiin? Miten työn eettisiä perusteita kuvattiin ja muokattiin uudelleen paperittomia asiakkaita kohdatessa?

Jaoinme aineistosta tulkitsemamme kategoriat kahteen ryhmään: (1) sosiaalialan työntekijät viranomaisten kanssa yhtenä rintamana (2) sosiaalialan työntekijöiden viranomaistyön murtumia. Kategorioiden sisällä on aineiston sisällönanalyysin avulla esiin nousseita teemoja. Havainnollistamme aineistosta esiin tulleet kategoriat seuraavaan kuvioon:

VIRANOMAISTEN KANSSA YHTENÄ RINTAMANA	SOSIAALIALAN TYÖNTEKIJÖIDEN VIRANOMAISTYÖN MURTUMIA
<ul style="list-style-type: none"> • Luottamus muihin viranomaisiin oleskelulupapäätöksissä (erityisesti Maahanmuuttovirastoon). • Luottamus järjestelmän toimivuuteen. • Muiden viranomaisten puolustaminen. • On otettava kanta siihen, kenellä on oikeus julkisiin palveluihin. • Vähäiset resurssit (sekä taloudelliset että työntekijöiden työ) tulee kohdentaa laillisen oleskeluluvan saaneiden kotouttamiseen. • Pelko sosiaaliturvan hyväksikäytöstä. • Sosiaalialan työntekijöiden vastuu ja taakka. • Sosiaalitoimi ei voi tehdä omia tulkintoja. • Ilman oleskelulupaa oleville ihmisille ei saa antaa katteettomia lupauksia tai toiveita. • Ohjeiden ja säännösten tarve. 	<ul style="list-style-type: none"> • Virheelliset, tulkinnanvaraiset Maahanmuuttoviraston päätökset oleskelulupa-asioissa. • Sosiaalityön näkyväksi tekeminen, ilman oleskelulupaa olevien puolelle asettuminen. • Verkostotyö, yli valtakunnan rajojen tehtävä sosiaalialan työ. • Kaikilla (ihmisillä) on oikeus julkiseen sosiaalipalveluihin kuuluvaan tilannearvioon.

KYSEENALAISTAMATTOMUUS JA VALTA ILMAN KONFLIKTIA

Maahanmuuttoviraston näkemyksiin ja päätöksiin tukeutuminen nousee esiin sosiaalialan työntekijöiden pohtiessa tunteitaan ja näkökulmiaan ilman oikeuksia olevien asiakkaiden kohtaamisessa. Niissä maahanmuuttoviraston päätökset ovat sosiaalialan työtä ohjaavia, vaikka niiden totteleminen ei täysin vastaisikaan työntekijän omaa näkemystään.

Seuraavissa aineisto-otteissa työntekijät saattavat kyseenalaistaa itse päätöksen, mutta eivät halua kyseenalaistaa valtasuhteita:

so4: maahanmuuttovirastossa on tehty kielteinen päätös, ja asiakas kokee sen eri tavalla. Me ei voida lähteä arvioimaan sitä, kun meillä ei ole edellytyksiä arvioida (päätöksiä). Eikä pidä, kun ne on kertaalleen tehty.

Kuunneltuaan fiktiiviset kertomukset asiakastapauksista ryhmäkeskusteluun osallistuneet sosiaalialan työntekijät keskustelevaltuuksistaan ottaa kantaa Maahanmuuttoviraston tekemiin päätöksiin. Keskustelijoiden puhe noudatteli pääsääntöisesti yhtäläistä sisältöä; sosiaalityön tai sosiaaliohjauksen työntekijöillä ei ole valtaa eikä mahdollisuutta ottaa kantaa muiden viranomaisten päätösten oikeellisuuteen. Haasteltujen mukaan heillä ei ole samoja tietoja paperittomiksi päätyneiden ihmisten ja perheiden tilanteista kuin esimerkiksi Maahanmuuttovirastolla.

jst2: että meidän asiana ei ole mieltä onko tällä (asiakkaalla) lainmukainen oikeus saada pakolaisstatus vai ei. Meidän tehtävänä on ottaa vastuu sitten kun se lupa on myönnetty. Ja Maahanmuuttovirasto tekee päätöksensä ja heillä on siihen taas omat linjauksensa. Jotta tässä voi tehdä jotenkin tätä työtä, niin pitää luottaa niihin (Maahanmuuttoviraston) päätöksiin, niin sen mukaan on mentävä.

Työntekijöiden puheen voi pinnallisesti katsottuna tulkita Steven Lukesin (1974, s. 35–37) vallan yksiulotteiseen tasoon kuuluviksi, ja ne näkyvät konkreettisina päätöksinä ja toimintana (paperittomille ei voida myöntää palveluita). Palvelut jättämisen voi kuitenkin tulkita myös monitasoisemmaksi ilmiöksi, kun sitä tarkastelee vallan kolmidimensionaalisuuden kautta. Steven Lukesin teoria vallan kolmidimensionaalisuudesta ottaa huomioon esivallan mahdollisuudet saada

vallankäytön kohteen toimimaan toivotulla tavalla vaikuttamalla hänen mielikuviansa, muokkaamalla hänen käsityksiään sekä intressejään. (Lukes 2005, s. 27.) Lukesin teoriaa mukaillen oleellista on, ettei mitään näkyvää konfliktia vallanpitäjän tai -välittäjän ja vallankohteen välillä ei tule koskaan tapahtumaankaan – työntekijä palvelee vallalla olevaa hegemoniaa, nähden sen luonnollisena ja muuttumattomana, jopa arvostettavana ja suojeltavana, ylemmän voiman sanelemana.

Ryhmäkeskustelussa sosiaalialan työntekijät hyväksyvät roolinsa ja esivalan tiedostetut sekä tiedostamattomat intressit ilman niiden selkeästi näkyvää kyseenalaistamista:

jstt1: jos ajatellaan sitä toista esimerkkitapausta (yksinäinen mieshenkilö) olisi täällä (tällä paikkakunnalla) sijaitsevassa vastaanottokeskuksessa, niin se mikä meidän johdon viesti on, että laitonta maassaoloa ei voi tukea. Ja kun minä olen esimiesasemassa taas omiin alaisiini nähden, en minä voi lähteä viestittämään (sosiaaliaseman) työntekijöille, vaikka eettiset arvoni sanoisivat ihan muuta, että kyllä, tekkää vaan mitä parhaaksi näette. Minun täytyy viedä sitä virallista linjaa eteenpäin, pehmittäen kuitenkin niitä julmimpia kommentteja mitä olen kuullut ihan sieltä johtoportaaasta. Suodattaa puolin ja toisin niitä kommentteja”.

Edellä olevassa aineisto-otteessa johtava sosiaalityöntekijä kuvailee olevansa suodattimena omien alaistensa ja kuntatason päättäjien (käyttää käsitettä johtoporras) välissä. Virallisen linjan noudattaminen ja viranomaisten kanssa yhtenä rintamana oleminen korostuvat keskustelussa. Ryhmäkeskusteluun osallistuneet kokivat, etteivät he eivät voi tai heillä ei ole edellytyksiä, samoja tietoja tai oikeutta kyseenalaistaa, vaikka omat eettiset arvot olisivat ristiriidassa päätöksen kanssa.

Ohjeet ja säännöt muodostavat pohjan tai rungon sosiaalialalla työskentelylle ja työtehtävistä selviytymiselle:

KV5: Kaipaan tukea työlleni erityisesti valtakunnallisten ohjeiden muodossa. Samaten toivon Kelan ottavan pikaisesti kantaa haavoittuvien ihmisryhmien toimeentulotukilinjauksiin vuona 2017.

Sosiaalialan työntekijät puhuvat arjen työstä, jossa säännöillä ja lainsäädännöllä on keskeinen asema. Sekä kirjallisissa vastauksissa että ryhmäkeskusteluissa ilmenee hegemonian kannattelu. Ohjeistukset edustavat Steven Lukesin valtateorian vallan ensimmäistä ulottuvuutta. Epäselvät ohjeistukset tai ratkaisemattomat ristiriitaisuudet viittaavat taas Steven Lukesin vallan toiseen ulottuvuuteen. Ohjeistusten noudattaminen vastoin omaa ammattietiikkaa, hegemoniaa palvellen,

edustaa kuitenkin vallan kolmatta tasoa. (Lukes 2005, s. 29.)

KV1 (paperittomat) koetaan hyvin vaikeaksi ja haastavaksi uudeksi asiakasryhmäksi. Puuttuu selkeät ohjeet, miten työskennellä heidän kanssaan – ei juuri mitään. Tämä tuo työhön ristiriidan, koska esimerkiksi perheväkivaltatilanteessa tulee suojella ja auttaa lapsia, mutta palveluita ei voida tarjota. Lastensuojelu on täysin keinoton auttamaan näitä perheitä

Osa työntekijöistä tiedosti toimivansa vastoin sekä omia että alan eettisiä periaatteita. Yllä olevassa aineiston kirjallisessa vastauksessa (KV1) kirjoittaja pohtii, kuinka perheväkivaltatilanteissa lapsia pitäisi työn eettisten periaatteiden mukaan palvella, mutta palvelujärjestelmä ei kuitenkaan siihen oikeuta. Tässä tapauksessa sekä sosiaalityöntekijä että hänen asiakkaansa näyttäytyvät Steven Lukesin valtaterrorian mukaan ensimmäiselle vallanulottuvuudelle alisteisina (Lukes, 2005, s. 29). Merkillepantavaa on, että lapsi jää edelleen kokemaan perheväkivaltaa.

Sosiaalialan työntekijän on kohdattava ilman oleskelulupaa jäänyt asiakas ilman selkeää, omalle työnkuvalle ja ammattietiikalle soveltuvaa linjausta. Palvelut jääneestä paperittomasta asiakkaasta ei tarvitse jäädä merkintää rekisteriin, ja hänen mahdollisuutensa vaatia tukea tai valittaa tuen puuttumisesta ovat olemattomat siinäkin tilanteessa, että hän olisi oikeuksistaan tietoinen. Steven Lukesin (1974, s. 21–22) mukaan vallankäytön taustalla olevat ja vaikuttavat asiat jäävät huomiomatta. Tämä korostuu erityisesti niissä arjen tilanteissa, joissa yksittäiset asiat eivät etene tavanomaisissa päätöksentekoprosesseissa, eikä kertynyt tieto muuntauudu siihen muotoon, joka olisi myös suuren yleisön havaittavissa.

PÄÄTÖKSEN TEKEMÄTTÄ JÄTTÄMINEN JA PALVELUIDEN ULKOPUOLELLE JÄTTÄMINEN

Sosiaalialan työntekijöiden keskustelut osoittavat, että sosiaalialan toimien oikeudellisuus suhteessa paperittomiin on jätetty tulkinnanvaraiseksi. Steven Lukesin (1974, s. 25) vallan toinen ulottuvuus kuvailee valtaa, joka perustuu tekemättömille päätöksille. Päätöksien tekemättä jättäminen, päällekkäiset ohjeistukset sekä epäselvät toimintamallit vaikuttavat työntekijän kautta asiakkaan toimintamahdollisuuksiin.

Keskusteluissa pohditaan vähäisten resurssien jakamisen problematiikkaa ja sosiaalialan yleistä auttamisvelvoitetta:

KV1: Koen joutuvani kartoittamaan asiakkaan tilannetta sen perusteella ”mistä voin karsia” sen sijaan, että voisin ottaa asiakaslähtöisen näkökulman ”kuinka voin tukea asiakasta”. Näen tämän todella ristiriitaisena suhteessa siihen, mikä roolini sosiaalityöntekijänä ”normaalitilanteessa” kunnan viranomaisena. Koen myös, että minun on pakko toimia sosiaalityön eettisten ohjeitten ja omien eettistä ajattelua ohjaavien periaatteitteni vastaisesti. Tähän minua ns. pakottaa nykyisiä linjauksia ja kunnan taloutta määrittelevät seikat.

Sosiaalialan työntekijät tuovat keskusteluissa esiin myös erilaisia perusteluita paperittomien asiakkaiden palvelutta jättämiseen:

jstt2 ”meille on sanottu, ettei laitonta oleskelua maassa saa tukea, mutta kuitenkin pitäisi ajatella inhimillisesti – tarjota se viimesijainen. Minä ajattelen, että me saataisiin siinä tukea, kun me ei tiedetä miksi hän tai tämä perhe on täällä (Suomessa). Eikä meillä ole Maahanmuuttoviraston tai poliisin tietoja olemassa siinä taustalla, että minkä takia ei ole oleskelulupaa tai miksi se on evätty. Niin tottakai sitä mieltii seuraamuksia siitä, että jos minä tuen hänen maassa oleskeluaan ja sitten tapahtuukin jokin rikos, ja sitten lähdetään selvittämään, että millä hän on tämän rikoksen toteuttanut ja millä täällä elänyt, ja sitten kääntyy (sosiaalipalveluja vastaan)...”

Pankkitilin, henkilötunnuksen tai yhteisen kielen puuttumisen lisäksi ryhmäkeskusteluissa tuodaan esiin näkökulma siitä, että päätöksen tekemättä jättämiseen on joskus turvaututtava esimerkiksi negatiivisen julkisen keskustelun ja riskien välttämiseksi. Esimerkiksi toimeentulotukea koskevan päätöksen tekemättä jättäminen vaikuttaa osaltansa myös sosiaalialan työntekijöiden rooliin ja asemaan työkentällä; millä tiedolla ja mistä roolista käsin sosiaalialan työntekijät asiakkaisensa kohtaavat, mitä vaihtoehtoja heille on tarjolla?

jstt5”ei me voida maailmaa syleillä, kuinka kipeää se tekeekin, mutta näin se menee. Koska meidän pitäisi ylipäättänsä pienet resurssit kohdentaa siihen, mikä on meidän päätehtävä. No joo, jos sitten tulee erilaisia päätöksiä, niin sitten me tarvitsemme myös lisää resursseja. Kun itseasiassa meidän päätehtävä on näissä kotoutettavissa – jotka tarvitsevat kaiken mahdollisen tuen”

Aineisto-otteessa johtavassa asemassa oleva sosiaalialan työntekijä pohtii sosiaalitoimen niukkoja resursseja ja niiden kohdentamista niille, jotka ovat saaneet oleskeluluvan maahan. Asiakkaiden eri kategorioihin jakaminen sen suhteen, kenellä on laillinen oleskelulupa, kertoo huolestuttavalla tavalla sosiaalitoimen karusta ja niukkojen resurssien säätelemästä arjesta. Toisaalta tämän voi tulkita myös siten, että sosiaalialan työntekijät ovat niin kiinni lainsäädännössä tai muussa ohjeistuksessa, ettei heillä ole valmiutta tehdä eettistä harkintaa.

Sosiaalialan työntekijöiden pohdinta välttämättömän toimeentulotuen myöntämiseen liittyen ilmentää päätöksen tekemättä jättämisen problematiikkaa ja vallan toista ulottuvuutta. Taloudellinen tukeminen puolestaan johtaa vähäisten resurssien riittämättömyyden pohdintaan sekä siihen, kuka tai mikä taho maksaa palvelut ja tuet, kun kysymyksessä on paperiton asiakas.

Kohtaamattomuudesta saattaa olla kysymys myös silloin, kun kohtaaminen on yksipuolista. Sosiaalialalla tehtävä työ voi tässä tilanteessa toimia vallan välikappaleena. Se, toteutuuko konfliktissa työntekijän oma intressi vai ei, on toissijaista.

jstt2: mielestäni tämä on aiheena ahdistava. Kyllähän nämä tilanteet (esimerkkitapauksissa kuvaillut) herättävät paljon tunteita. Ja sitten kuitenkin oma kokemus on, että kun näitä tapauksia tulee päivystykseen, ja muutaman kerran on lentoliput tehty kotimaahan, niin monessa tilanteessa tulee tunne, että kun ihminen on kohdattu ja hänen kanssaan käydään tilanne läpi, niin he (asiakkaat) ovat siinä tajunneet että nämä ovat ne vaihtoehdot. Vapaaehtoinen paluuhän on se, mitä me voidaan tukea kiireellisesti.

Työntekijälle on jäänyt tunne, että asiakas on kaikesta huolimatta kohdattu ja että asiakasta on yritetty auttaa. Matkalippujen maksaminen kotimaahan ja vaihtoehtojen selittäminen eivät välttämättä sisällä kohtaamisen tunnetta kuitenkaan asiakkaan puolelta. Työntekijä voi tuntea myös ahdistusta ja ristiriitaisuutta tapahtumien suhteen. Vallan ulottuvuuksien eri tasot näyttäytyvät ristiriitaisina toiveina noudattaa päätöksiä, vaikka päätökset ja ohjeistukset tuntuisivatkin riittämättömiltä ja aiheuttaisivat vaikeuksia toimia ammattietiikan mukaisesti.

Jessica H. Jönsson (2014) kirjoittaa tutkimuksessaan Ruotsissa työskentelevistä julkisen sosiaalitoimen sosiaalityöntekijöistä; virallisten ohjeistusten puuttuessa ei sosiaalityöntekijöiden keskuudessa myöskään ole ollut yhtenäistä linjaa tai työmenetelmää ilman oleskelulupaa olevien asiakkaiden tukemiseen. Sosiaalityöntekijät kääntyivät täten usein kolmannen sektorin toimijoiden puoleen konsultoidakseen tai siirtääkseen asiakkaat kokonaan kolmannelle sektorille.

Kolmannen sektorin ja seurakuntien rooli näyttäytyy kompleksisena myös omassa aineistossamme. Sosiaalialan työntekijöiden kategorisoidessa ilman oleskelulupaa jääneet ihmiset julkisen sosiaalitoimen palveluiden ulkopuolelle ja tunnistamattomiksi, he kuitenkin löytävät keskusteluissa kolmannen sektorin ja seurakuntien tarjoamat palvelut ainakin osittain mahdollisiksi palveluiden tarjoajiksi:

so3: ”jos ei lain mukaan voida tehdä mitään, niin sitten voi ehkä ohjata niihin kolmannen sektorin palveluihin, jotka tarjoavat paperittomille yöpaikkaa. Ja esimerkiksi kirkosta saa ruokaa, eivät kysy kirkossa mitään, se on yksi vaihtoehto”

Aineisto-otteessa sosiaaliojauksen koulutuksen saanut työntekijä näkee mahdollisuuden ohjata paperittomat asiakkaat julkisen palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Ilman oleskelulupaa oleville ihmisille ei tarjota palveluja julkisella sektorilla, mutta ohjaaminen kolmannen sektorin toimijoiden tuottamien palveluiden pariin on kuitenkin mahdollista. Lopputuloksena on yhteiskuntajärjestelmä, joka ei tunnista paperittomien asiakkaiden perustuslakiin pohjautuvia oikeuksia julkisiin palveluihin, vaan tekee yhteistyötä sekä rahoittaa osaa kolmannen sektorin toimijoista joko suoraan tai välillisesti. Leppäkorpi (2015) kirjoittaa vastaavan hybridisaation näkyvän Suomen lisäksi myös Hampurissa ja Tukholmassa (Leppäkorpi 2015, s. 74–75).

ORGANISAATIOSSA SYNTYVÄ HEGEMONIA JA NÄKYMÄTÖN KOLMANNEN ULOTTUVUUDEN VALTA

Ylemmillä viranomaistahoilla ja poliittisissa elimissä tehdyt maahanmuuttoa koskevat linjaukset ja toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan sekä niistä tiedottaminen aiheuttavat sosiaalialalle epä tietoisuutta ja hämmennystä menettelytapojen oikeellisuudesta ja eettisestä kestävyyydestä. Suomessa vuonna 2016 tehty sisäasiainministeriön toimenpidesuunnitelma perustuu esimerkiksi eri viranomaistahojen (mm. sosiaali- ja terveysalan, koulutusta järjestävien tahojen, kirkkojen, yksityisten kansalaisten sekä aluehallintoviranomaisten) poliisiyhteistyön lisäämiselle maahanmuuttajan statuksen selvittämiseksi sekä laittomasti maassa oleskelevien ohjaamiseksi palautusjärjestelmän piiriin. Toimenpidesuunnitelmaan kuuluu myös aktiivinen ja jatkuva kansalaisten tiedotus mediassa. (Sisäasiainministeriö, 2016; Sosiaali- ja terveysministeriö, 2016.) Vaikka tutkimusaineistomme perusteella sosiaalialan työntekijät kokivat asiakaskohtauksissa jonkin verran ristiriitaa sisäministeriön toimenpidesuunnitelman ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten välillä, ei aineiston perusteella kuitenkaan voi todeta, että sosiaalialan työntekijät pystyisivät ammattinsa puitteissa tuomaan esille intressien ristiriitoja ja tilanteen vaikutuksia yksilö- tai yhteiskuntatasolla.

Työntekijöiden keskusteluissa valta näyttyy toisaalta luonnollisena tilana, jota ei tule kyseenalaistaa, ja toisaalta keskusteluissa esiintyy varovaista kommentointia myös ylempien tahojen päätöksentekoa vastaan. Tämä ilmenee omien intressien tiedostamisena, mutta myös tietynlaisen hegemonian ylläpitämisenä ja konfliktien välttämisenä (Lukes 2005, s. 8). Työntekijöiden mahdollisuudet tehdä itsenäisiä päätöksiä ilman oleskelulupaa jääneiden asiakkaiden kohdalla ovat hyvin rajalliset. Maahanmuuttoviranomaisten tekemät päätökset oleskeluluvista ovat voimakkaasti läsnä työtä ohjaavina ja dominoivina sosiaalialan työntekijöiden puheessa. Sosiaalialan työntekijöiden voidaan tulkita olevan viranomaisten vallankäytön kohteita sekä toteuttajia suhteessa ilman oleskelulupaa jääneisiin ihmisiin.

Valta on sidoksissa ihmisten intresseihin, ja prosessi, jolla ihmiset tiedostavat omat intressinsä, on keskeinen vallan kannalta. Steven Lukes (2005, s. 12–13) painottaa vallankäytölle olevan olennaista se, miten ihmisten tietoisuus syntyy ja miten ihmiset ymmärtävät intressinsä. Toimiminen säännösten mukaan (compliance of dominated, secure the willingness of compliance) vaikka säännöt olisivat esimerkiksi työntekijän omien intressien tai eettisten periaatteiden vastaisia, tekee vallan tilasta sekä vallan osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta normaalin ja jopa suojeltavan.

Steven Lukes (2005, 13) kirjoittaa tietoisuudesta suhteessa valtaan, jolla hän tarkoittaa vallankäytön kohteen oman arviointikyvyn sumentumista. Tällöin valta saa kohteensa toimimaan jopa omia arvojaan ja intressejään vastaan. Vallan mahdollisesti sumentama ammatillinen arviointikyky sekä etiikka vaikuttavat myös jo valmiiksi alisteisessa yhteiskunnallisessa asemassa oleviin asiakkaisiin. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat tällöin vailla oleskelulupaa olevat henkilöt.

Sosiaalialan työntekijöiden keskustelujen aikana heräsi varovaista vastarintaa ylempien viranomaisten kovaa maahanmuuttolinjaa vastaan:

stt1: muistan kun minulle tuli pari vuotta sitten asiakkaaksi ihmiskaupan uhri – ihan selkeästi sellainen tausta – ja hän oli paennut työnantajaltaan ja tuli sitten meille asiakkaaksi. Silloin oli tiukat säännöt esimieheltä, että me voidaan korkeintaan tarjota pari yötä tilapäismajoituksessa ja kerran joku ruokaraha, että sen jälkeen ei voida auttaa. Ja Migristä sanottiin, että ei hänen kannata enää hakea oleskelulupaa, että se tullaan eväämään, ja ettei hänen kannata viedä sitä oikeuteen. Hän itse halusi aluksi viedä sen oikeuteen, mutta häntä oikein kehoitettiin ettei kannata. Että lähde kotimaahasi, niin me tuetaan siinä. Ja minä olin ihan kädet auki silloin, että apua, tämä tuntuu eettisesti niin väärältä päätökseltä ja ohjeistukselta. Kun hän oli selkeästi ihmiskaupan uhri. Hän lähti sitten kotimaahansa.

Sosiaalialan työntekijät pohtivat sitä, kuka on vastuussa valtion toimista, tässä tapauksessa paperittoman henkilön haavoittuvasta asemasta. Yllä olevassa aineisto-otteesta työntekijä pyrkii sanoittamaan ja jäljittämään tahoja, joka olisi vastuussa niistä mahdollisista seuraamuksista, joita toimiminen tai toimimattomuus globaalissa murroksessa kansallisella tasolla palvelujärjestelmässä aiheuttaa.

Ryhmäkeskusteluissa on ajoittain rohkeita avauksia sosiaalialan työn sisäisestä itsereflektiosta, ymmärrystä siitä, kuinka työyhteisöt kuitenkin muodostuvat yksittäisistä ihmisistä:

jstt 1”onko esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden poliittisia sitoumuksia tutkittu, kyllä joskus kovat arvot näkyvät täällä kentällä, meneekö se arvomaailma jotenkin sellaiseksi että on lupa puhua julmasti ihmisistä, jotka eivät ole samantaisia. Tavallaan nämä paperittomat ovat sellaisessa tyhjiössä, koska he eivät itse pysty löytämään omaa tietään ja heidät nähdään sellaisina yhteiskunnan parasiitteina ja uhkina. Ja samanaikaisesti meidän oma hallinto tuottaa paperittomia”

Työyhteisöissä risteilevät monenlaiset yksittäisten työntekijöiden arvomaailmat ja tavat hahmottaa ilmiöitä. Sosiaalityön yliopistollisessa tutkimuksessa reflektiivisyys on ymmärretty työntekijän valmiutena oman toiminnan vaikutusten kriittiseen arvioimiseen, mikä on tarkoittanut työntekijän oman elämänhistorian, arvojen, motiivien, uskomusten ja aikaisemman toiminnan omaa olemista laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa (Fook, 2005). Vallan moniulotteisten tasojen ja vaikutusten huomioiminen asiakastyössä paperittomien kanssa tuo mukanaan ratkaistavaksi jääviä kysymyksiä sosiaalialan ammattietiikan sekä yhteiskuntavallan perimmäisten intressien suhteesta.

POHDINTAA

Olemme tarkastelleet sosiaalipalveluihin kuuluvaa sosiaalialan työtä paperittomien asiakkaiden parissa. Tutkimusta varten on haasteltu osin yhteisissä ryhmäkeskusteluissa sekä yliopistollisen koulutuksen saaneita sosiaalityöntekijöitä että ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita sosiaaliohjaajia. Olemme valinneet moniammatillisen sosiaalialan työn tutkimuskohteeksemme työn institutionaalisen luonteen vuoksi. Sosiaalialan työn tarkoituksena Pohjoismaissa on perinteisesti ollut tukea ihmisiä ja yhteisöjä heidän kiinnittymisessään yhteiskuntaan ja talouteen. Työtä on tehty institutionaalistuneiden palvelujärjestelmien muodostamassa viitekehyksessä. Ideaali, jossa kaikki ihmiset kuuluvat yhteen ihmiskuntaan, yhteisöön, yhteiskuntaan tai palvelupiirin asiakkaisiin ei enää kuitenkaan ole työn perusta. Se, mitä kansallisvaltiossa tapahtuu, onkin osa globaalin kokonaisuuden elämää.

Olemme tutkimuksessa tarkastelleet Steven Lukesin (1974) teorian pohjalta kolmidimensionaalista valtaa sekä sitä, minkälaista näkymätöntä ja tiedostamatonta ja usein sosiaalialan työstä itsestään riippumatonta valtaa alalla tehtävään työhön sisältyy. Lukesilaiseen valtateoriaan kuuluu, ettei vallan kolmea eri ulottuvuutta pyritä esimerkiksi hierarkkisesti tai prosessinomaisesti yhdistämään, vaan kyse on valtakerrostumien kuvaamisesta kolmiulotteisesti.

Analyysimme osoittaa, että tällä hetkellä paperittomien hankalan oikeudellisen aseman vuoksi kohtaamiset, päätöskien tekemättä jättämiset sekä konfliktitilanteet voivat sosiaalialan työssä jäädä osittain tai kokonaan tiedostamatta, saati dokumentoimatta. Tieto toimintakäytännöistä ja kokemuksista näyttää tulevan jostain muualta, ulkopuolelta, hämärästi ja epätasaisesti ripotellen. Kyseinen asiantila on huolestuttavaa tilanteessa, jossa globaali muuttoliike ja pakolaisuuden eri muodot yhä entisestään kasvavat erilaisten globaalien kriisien seurauksena. Lukesin (1974) mukaan valta saattaa olla näennäisesti vapaaehtoista silloin, kun valtaa pitävät rakenteet vaikuttavat vallan kohteen preferensseihin niin, että tämä ajattelee toimivansa niiden mukaisesti, vaikka toimiikin objektiivisten intressien vastaisesti.

Aineiston analyysina toteutettu laadullinen sisällönanalyysi tuotti kaksi teemaa, jotka nimesimme kategorioiksi *viranomaisen kanssa yhtenä rintamana* sekä *viranomaistyön murtumia*. Viranomaisten kanssa yhtenä rintamana -kategoriasa painottuvat luottamus muiden viranomaisten päätöksiin sekä muiden viran-

omaisten (erityisesti Maahanmuuttoviraston) puolustaminen suhteessa siihen, onko paperittomilla asiakkailla oikeutta palveluihin. Kyseiseen kategoriaan keskittyy myös puhe sosiaalipalveluiden niukoista resursseista, ohjeiden ja säännösten tarve sekä pelko sosiaaliturvan hyväksikäytöstä, joilla perusteltiin paperittomien henkilöiden ja perheiden palveluiden ulkopuolelle jättäminen.

Steven Lukesin (1974, s. 25) valtateoriassa vallan ensimmäinen ulottuvuus tarkoittaa havaittavissa olevia konkreettisia päätöksiä ja toimintaa. Valta on siis näkyvää. Tutkimusaineistomme perusteella voimme todeta, etteivät työntekijät kykene käyttämään omia ammattieettisiä (sosiaalityön tai sosiaaliohjauksen) keskeisiä periaatteita tai omaa (harkinta)valtaa tehdessään päätöksiä paperittomien palvelemiseksi. Institutionaalinen ja sosiaalialaa säänteleviin säädöksiin perustuva työote ja palvelujärjestelmästä käsin lähtevä asiakkaan kohtaaminen eivät enää riitä tilanteessa, jossa asiakkaiden tarpeet ja asema paperittomuuden seurauksena rikkovat totutut tavat tehdä asiakaslähtöistä työtä.

Sosiaalialan työntekijät joutuvat tekemään päätöksensä esimerkiksi kunnan ristiriitaisten ohjeistuksien mukaan, ja myös vastoin ihmisoikeuksia ja perustuslakia. Beckin (2005) tarkoittaman metodologisen nationalismin perustuva työn tekemisen periaate ei murru, ellei tätä ilmiötä tiedosteta sosiaalialan työssä.

Palveluiden epääminen tai rajoittaminen hallinnollisilla päätöksillä paperittomiksi tehdyiltä ihmisiltä kuvastaa aineiston perusteella sekä Steven Lukesin kolmidimensionaalista, osin tiedostamatonta valtaa, että kansallisvaltion kriittikömmästä kiinnittyvää työtettä. Tiedostamattoman vallan alaisena toimiminen voi hämärtää sosiaalialan tehtäväkentän sekä eettisten ja moraalisten velvoitteiden hahmottamisen suhteessa kansallisvaltioiden rajat ylittävään inhimilliseen elämään (Ranta-Tyrkkö, 2017).

Sosiaalialalla on kuitenkin mahdollisuus tiedostaa oma alisteinen asemansa olemassa oleville valtarakenteille. Sosiaalialan emansipaation mahdollisuus tulee ilmi toimijan tietoisuuden tason vaihtuessa. Aineiston analyysin tuloksena syntynyt toinen kategoria, jonka nimitämme *murtumiksi yhteisestä viranomaisrintamasta*, osoittautui mielenkiintoiseksi, koska siinä tiivistyy sosiaalialan työntekijöiden kyky kyseenalaistaa olemassa olevia rakenteita. Murtumissa lähestytään emansipaatiota. Haugaardin (2012) mukaan siirtyminen vallan kolmannesta ulottuvuudesta tietoisuuden tasolle on mahdollista. Tämä tarkoittaa toimijan kykyä kyseenalaistaa oma tapansa toimia ja työskennellä. Tätä kautta toimija pystyy vapautumaan niistä oletusarvoisista ja normaaleina pidetyistä toimintamalleista, joita häneltä odotetaan ja joita hän itse on oppinut ylläpitämään ja vahtimaan (esim. Foucault, 1980). Rakenteellisen vallan eri tasojen sekä ammatillisen toimijuuden

reflektointi ovat näin ollen keskeisessä asemassa.

Sosiaalialan työssä kertyy tietoa ihmisten arjesta, sen reunaehdoista sekä palvelujärjestelmien epäkohdista. Sosiaalialan asiantuntijuuden erityispiirre onkin sen vahva kiinnittyminen samaan aikaan sekä yksittäisten ihmisten arkielämään että laajempaan yhteiskunnalliseen tehtävään. Tällä hetkellä sosiaalialalla ei voida sivuuttaa ilmiöitä, joiden juuret ovat usein tunnistamattomia ja poliittisia, mutta joiden seuraukset ovat läsnä paikallisesti. Julkisella sektorilla työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten rooli yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössä on tärkeä, koska tieto julkisen palvelujärjestelmän suhteesta paperittomien henkilöiden ja perheiden asemaan kerääntyy heille. Sosiaalialan asiantuntijuuden puitteissa olisi kyettävä arvioimaan ja ottamaan kantaa kokonaisiin ihmisryhmiin kohdistuviin poliittisiin linjauksiin ja viranomaispäätöksiin. Rakenteellisen vallan eri tasojen sekä ammatillisen toimijuuden reflektointi ovat näin ollen keskeisessä asemassa. Työmenetelmien kehittämisen ja sosiaalialalla työskentelevien ammattilaisten tietoisuuden kasvamisen kannalta oleellista on, että koska valta kytkeytyy erilaisiin järjestelmiin, se samalla mahdollistaa vallan ymmärtämisen ja sitä kautta kritiikin ja vallasta vapautumisen.

Tiina Sotkasiira (2018, s. 302–303) kirjoittaa osuvasti kriittisestä ja taistelevasta asiantuntijuudesta. Kriittisellä asiantuntijuudella hän tarkoittaa kantaa ottavaa ja valtasuhteita tietoisesti purkavaa sekä asiakkaan asemaan asettuvaa asiantuntijuutta. Taisteleva asiantuntijuuden ytimessä puolestaan on kyky muuttaa maailmaa tasa-arvoisemmaksi yhdessä eri toimintakentillä työskentelevien kanssa. Taistelevassa työotteessa ja toimintakäytännöissä korostuu asiantuntijuuden kollektiivinen rakentuminen (Sotkasiira 2018, s. 302–303; Suoranta & Ryyänen, 2014). Julkisten, sosiaalialan eri koulutustaustoista tulevien työntekijöiden olisi mahdollista luoda yhteisesti muodostuvaa asiantuntijuutta, jossa korostuvat sosiaalialan eettinen ydin ja globaalit ihmisoikeudet.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. (1993). *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino.
- Beck, U. (2005). War Is Peace: On Post-National War. *Security Dialogue*, 36(1), 5–26. <https://doi.org/10.1177/0967010605051921>
- De Vito, E., De Waure, C., Specchia, M. L., Parente, P., Azzolini, E., Frisicale, E. M., Favale, M., Teleman, A. A., & Ricciardi, W. (2016). Are undocumented migrants' entitlements and barriers to healthcare a public health challenge for the European Union? *Public health reviews*, 37(1), 13. <https://doi.org/10.1186/s40985-016-0026-3>
- Fook Jan. 2005. Kriittinen reflektio sosiaalityössä. *FinSoc* 2, 22–27.
- Foucault, M. (1980). Two lectures. Teoksessa G. Colin (toim.), *Power/knowledge: selected interviews and other writings by Michel Foucault, 1972-1977* (pp. 78–108). Pantheon Books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Polity Press.
- Haugaard, M. (2012). Rethinking the four dimensions of power: domination and empowerment. *Journal of Political Power*, 5(1), 33–54. <https://doi.org/10.1080/2158379X.2012.660810>
- Hänninen, S. (1997). Power as relation. Teoksessa K. Tuori, Z. Bankovski, & J. Uusitelo (toim.), *Law and Power: Critical and socio-legal essays* (pp. 31–49). Deborah Charles Publications.
- Jauhainen, J., Gadd, K., & Jokela, J. (2018). *Paperittomat Suomessa 2017*. (Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja No 8.). Turun yliopisto.
- Jokinen, A. (2012). Kategoriat, instituutit ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Johdatus kategoria-analyysiin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: Johdatus kategoria-analyysiin*. Vastapaino.
- Juhila, K. (2004). Vastapuhe ja leimattu identiteetti. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.), *Pubua vastaan ja vaieta : neuvottelu kulttuurisista marginaaleista* (s. 20–32). Gaudeamus.
- Jönsson, J. H. (2014). Local Reactions to Global Problems: Undocumented Immigrants and Social Work, *The British Journal of Social Work* (44), Issue suppl_1, 1, i35–52. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu042>
- L 731/1999. Suomen Perustuslaki 11.6.1999/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Leppäkorpi, M. (2015). Oikeudettomassa asemassa olevat siirtolaiset kolmannen sektorin asiakkaina: näkökulmia tapausesimerkin kautta. *Kansalaisyhteiskunta*, 6 (1), 74–96.
- Lombardo, E., & Meier, P. (2009). Power and Gender: Policy Frames on Gender Inequality in Politics in the Netherlands and Spain. *Journal of Women, Politics & Policy*, 30(4), 357–380. <https://doi.org/10.1080/15544770903266632>
- Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*. Macmillan Education LTD.
- Lukes, S. (2005). *Power A Radical View* (Second Edition). Palgrave Macmillan.
- Mulinari, V. (2019). Revisiting the pharmaceuticalisation of pandemic influenza using Lukes' framework of power. *Sociology of Health & Illness*, 42(2), 327–341. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13006>
- Ranta-Tyrkkö, S. (2017). Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa. Teoksessa: Enroos, R, M. Mäntysaari, & S. Ranta-Tyrkkö (toim.). *Mielekäs tutkimus: näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin* (s. 113–138). Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0606-9>
- Ruusuvuori, J., & Tiittula, L. (2000). Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Gummerus-Sisäministeriö. (16.12.2016). *Toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan*. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/1266558/TpsuunnitelmaLAMA.pdf/c5b16a1b-8418-4fe0-a3ba-3fe3663ef67f>

- Sosiaali- ja terveysministeriö. (16.12.2016). *Toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan hyväksyttiin.*(Tiedote 557/2016). http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10616/toimenpidesuunnitelma-laittoman-maassa-oleskelun-ehkaisyyn-ja-hallintaan-hyvaksyttiin.
- Smith, A., & LeVoy, M. (2017). *Cities of Rights: Ensuring Health Care for Undocumented Residents.* PICUM – Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants, https://picum.org/wp-content/uploads/2017/11/CityOfRights_Health_EN.pdf
- Sotkasiira, T. (2018). Tietävä, tulkitseva ja taisteleva asiantuntijuus turvapaikanhakijoiden sekä ammattilaisten ja vapaaehtoisten välisissä kohtaamisissa. *Janus*, 26(4), 292–308.
- Suoranta, J., & Rynänen, S. (2014). *Taisteleva tutkimus.* Into.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2.7.2020). *Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus.* <https://thl.fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/maahanmuutto-ja-hyvinvointi/paperittomat>
- Toivanen, R. J. (2015). From Ignorance to Effective Inclusion: The Role of National Minorities within the Finnish Consensus Culture. Teoksessa P. Kraus, & P. Kivisto (toim.), *Berlin The Challenge of Minority Integration: Politics and Policies in the Nordic Nations* (110-140). DeGruyter.
- Tuomi J., & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi* (5. p.).Tammi.

DIAK PUHEENVUORO

DIAK PUHEENVUORO -sarjassa julkaistaan Diakonia-ammattikorkeakoulun temaattisia puheenvuoroja, kehittämisraportteja, erilaisia selvityksiä sekä opinnäytetöitä.

Diak Puheenvuoro 1: Liisa Kauppinen & Irina Leino & Kirsti Kauppinen (toim.), 2016. Kokemuksellista taidetietä kulkemassa

Diak Puheenvuoro 2: Jorma Niemelä (toim.), 2016. Sote sosiaalisen kestävyysden vahvistajana

Diak Puheenvuoro 3: Raili Gothóni, Mikko Malkavaara & Minna Valtonen (toim.), 2016. Muutosvoimaa – tutkielmia diakista ja teologiasta

Diak Puheenvuoro 4: Mari Pulkkinen, Eija Rautasalo & Tuija Rönkä (toim.), 2016. Arjen helmiä – työelämälähtöistä osallistavaa kehittämistä sairaanhoitajakoulutuksessa

Diak Puheenvuoro 5: Marina Seffansson & Outi Polso, 2017. Masennuksen hoitoon lääkkeitä, terapiaa ja liikuntaa.

Diak Puheenvuoro 6: Päivi Thitz, 2017. Etsivää ja osallistavaa vanhustyötä kehittämässä. Ikäarvokas –hankkeen ulkoinen arviointi

Diak Puheenvuoro 7: Hanna Hovila, Anna Liisa Karjalainen & Juhani Toivonen (toim.), 2017. Yhteistyötä, kehittämistä ja kokeilua ammattikorkeakoulujen kielten ja viestinnän opetuksessa

Diak Puheenvuoro 8: Päivi Vuokila-Oikkonen & Pirkko Pätynen, 2017, Osallistavan yhteiskehittämisen prosessi : Esimerkkinä osallisuutta ja uusia palvelumalleja moniammatillisen palveluohjauksen keinoin (OSUMA) –projekti

Diak Puheenvuoro 9: Keijo Piirainen & Tuula Pehkonen-Elmi 2017, Muuttuvatko palvelut ja mihin suuntaan? Nuorten palvelujen kehittämisen tuloksia Pieksämäellä 2015–2017

Diak Puheenvuoro 10: Anne Surakka, Virpi Kuvaja-Köllner & Reija Paananen 2017. Valmennuspaja Mahiksen vaikutusten ja kustannusten tarkastelua: Aina saa tulla ja voi puhua mistä vaan, luottamuksella

Diak Puheenvuoro 11: Heikki Hiilamo, Anne Määttä, Karoliina Koskenvuo, Jussi Pyykkönen, Tapio Rissanen & Sanna Aaltonen 2017. Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti

Diak Puheenvuoro 12: Marja Pinolehto (toim.), 2017. Sujuvampia opinpolkua romaneille ja maahanmuuttajille. Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hankkeen loppuraportti

Diak Puheenvuoro 13: Anu Ahola, 2018. Humanoidirobotti pienten alakoulu-
laisten tukena haastaviksi koetuissa vuorovaikutustilanteissa

Diak Puheenvuoro 14: Tiina Ervelius (toim.), 2018. Sairaanhoidtaja-diakonissa-
koulutus saamelaisalueella

Diak Puheenvuoro 15: Niina Mäenpää, Katri Perho & Mertsu Ärling (toim.),
2018. Uskalla! It's possible: romanien sujuvat koulutus- ja työllisyyspolut. Tšeta-
nes naal- ja Nevo tiija –hankkeiden loppujulkaisu

Diak Puheenvuoro 16: Mikko Malkavaara (toim.), 2018. Pohdintaa oikeasta,
väärästä ja diakoniasta : Kai Henttosen juhlakirja

Diak Puheenvuoro 17: Anu Halonen, Leena Sundqvist ja Marja Tomberg
(toim.), 2018 Sujuvampia opintopolkua maahanmuuttajille Satakunnassa. Opin
portailla Satakunnassa –hankkeen loppuraportti

Diak Puheenvuoro 18: Keijo Piirainen, 2018. Kriisiavusta vastuulliseen
asiakasohjaukseen. Opas sosiaalisen kuntoutuksen rakenteen ja prosessin
haltuunottoon

Diak Puheenvuoro 19. Anne Surakka & Reija Paananen, 2018. Valmennuspa-
ja-asiakkuus ja nuorten sosiaali- ja terveystieteiden käyttö

Diak Puheenvuoro 20. Susanna Hyväri, Marja Lindholm & Niko Nummela
(toim.), 2019. Nuorten osallisuuden vahvistaminen teatteri- ja liikunta-alan yh-
teistoimintaa kehittämällä

Diak Puheenvuoro 21. Reija Paananen, Sakari Kainulainen, Essi Hyppönen,
Henni Leikas, Anette Lindström & Juuso Lökfors, 2019. 10 tarinaa nuoruudesta
ja tuen tarpeista. Nuorten ajatuksia palveluiden kehittämiseksi

Diak Puheenvuoro 22. Ari Nieminen, 2019. Osallisuuden tila. Käsitteestä ja toteutuksesta

Diak Puheenvuoro 23. Susanna Hyväri, Marja Lindholm & Niko Nummela (eds.), 2019. Improving the social inclusion of young people through the cooperation of theatre and sports

Diak Puheenvuoro 24. Ari Haapanen (toim.), 2019. Auta miestä mäessä. Nuorten miesten koulutus- ja työuravalmennusprojekti

Diak Puheenvuoro 25. Aija Kettunen & Tuula Pehkonen-Elmi 2019. Henkilökohtaisen budjetoinnin taloudellisen arvioinnin toteutettavuus ja alustava arviointisuunnitelma

Diak Puheenvuoro 26. Aija Kettunen & Tuula Pehkonen-Elmi 2019. Feasibility of economic evaluation of personal budgets in Finland and preliminary evaluation plan

Diak Puheenvuoro 27. Jari Helminen 2019. Sosionomin ammattiin ulkomailla suoritettulla koulutuksella – Ammattipätevyyden arviointi ja ammatinharjoittamisoikeuden hakeminen Suomessa

Diak Puheenvuoro 28. Sakari Kainulainen 2019. 3X10D® –elämäntilannemittarin kehitystyö 2015-2019

Diak Puheenvuoro 29. Mertsä Ärling (toim.), 2020. Voimaa opiskeluun – Otetta ohjaukseen. Voimaa opiskeluun -hankkeen loppujulkaisu

Diak Puheenvuoro 30. Marja Pinolehto (toim.), 2020. Sujuvasti opin portailta työelämään – Opin portailta työelämään -hankkeen lop-puraportti

Diak Puheenvuoro 31. Elsa Keskitalo, Evariste Habiyakare & Sonja Vääntö (toim.), 2021. Universities and businesses co-creating sustainable communities for the future - Experiences and results from the BUSCO project

Diak Puheenvuoro 32. Jorma Niemelä, 2020. Palveluohjaava sote-järjestelmä vai palveluohjaus – vai molemmat?

Diak Puheenvuoro 33. Yhteisen hyvän alusta, 2020. Yhteisen hyvän alusta - Alustatalouden edellytysten kehittäminen järjestöjen toiminnan tukijana

Diak Puheenvuoro 34. Marina Steffansson & Tuula Pehkonen-Elmi, 2021.
Nuorten liikuntaneuvonnan ja monialaisen yhteistyön kehittäminen

Diak Puheenvuoro 35. Sakari Kainulainen & Nicholas Andersson (toim.), 2021.
Esiselvitys tekoälyn hyödyntämisestä yksinäisyyden vähentämisessä

Diak Puheenvuoro 36. Inga Angersaari, Mervi Kivirinta & Kati Tynnyrinen
(toim.), 2021. Sujuvilla koulutuspoluilla tuumasta töihin - Tuumasta töihin
-hankkeen loppuraportti

Diak Puheenvuoro 37. Jari Helminen, 2021. Harjoittelu ammattitaitoa edistä-
mässä – kartoitus sosionomikoulutuksen harjoitteluista

Diak Puheenvuoro 38. Marja Katisko & Maija Kalm-Akubardia, 2021. Vallan
ulottuvuudet sosiaalialan työssä paperittomien parissa

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJEN KRITEERIT

DIAK TUTKIMUS -sarjassa julkaistaan uutta ja innovatiivista tietoa tuottavia tieteellisiä tutkimuksia Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueilta. Julkaisut ovat monografioita tai artikkelikokoelmia.

Diakin ulkopuolisen referee-arvioijan lisäksi sarjassa julkaistavan tutkimuksen lukee diakilainen tutkijakoulutuksen saanut lukija. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja sekä Diakonia-ammattikorkeakoulun omat työntekijät että ulkopuoliset kirjoittajat.

DIAK TYÖELÄMÄ -sarjassa julkaistaan tutkimus- ja kehittämisraportteja sekä opinnäytetöitä, jotka ovat tuottaneet innovatiivisia ja merkittäviä työelämää kehittäviä tuloksia. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja Diakin työntekijät, opinnäytetyöntekijät ja ulkopuoliset kirjoittajat.

DIAK PUHEENVUORO -sarjassa julkaistaan Diakonia-ammattikorkeakoulun temaattisia puheenvuoroja, kehittämisraportteja, erilaisia selvityksiä sekä opinnäytetöitä.

DIAK OPETUS -sarjassa julkaistaan pedagogista kehittämistä kuvaavia julkaisuja, oppimateriaaleja, oppaita ja työkirjoja.

Julkaisut ovat luettavissa avoimesti verkossa ammattikorkeakoulujen Theseus-julkaisuarkistossa.

ISBN 978-952-493-382-7 (verkkojulkaisu)

ISSN 2343-2217 (verkkojulkaisu)

Paperittomuus globaalina ilmiönä ei ole uusi. Suomessa ja erityisesti suomalaisessa palvelu- ja viranomaistyössä paperittomat ihmiset ja perheet sekä heidän yhteiskunnallinen asemansa alettiin tunnistaa vuoden 2015 jälkeen. Tässä julkaisussa tarkastellaan sosiaalialalla käytettävää valtaa suhteessa paperittomiin asiakkaisiin.

Tutkimusaineistona on julkisten sosiaalipalvelujen parissa työskentelevien työntekijöiden haastattelut. Keskeisin tutkimustulos liittyy Steven Lukesin valtateorian mukaisesti piilossa olevien

rakenteiden tunnistamiseen. Vallan ulottuvuudet sosiaalialalla näyttäytyvät ristiriitaisina toiveina noudattaa päätöksiä, vaikka päätökset ja ohjeistukset tuntuivat riittämättömiltä ja aiheuttaisivat haasteita toimia sosiaalialan ammattietiikan mukaisesti.

Analyysin perusteella olisi tärkeää, että sosiaalialalla tunnistettaisiin rakenteellisen vallan eri tasot. Sosiaalialan koulutuksen, ammattikäytäntöjen kehittämisen ja tutkimuksen kannalta on oleellista ammatillisen toimijuuden reflektointi kohti globaalia, kestävää sosiaalialan työtä.